

Informburovska emigracija

Autor u članku, na temelju dokumenata Službe državne sigurnosti, analizira djelovanje informburovske emigracije u razdoblju od 1948. do 1964. godine. Razmatra statističke pokazatelje koji se vežu uz pojavu i djelovanje te emigracije. Pritom je naglasak stavio na oblike, sadržaje i metode što ih je emigracija primjenjivala u svojim aktivnostima u odnosu na Jugoslaviju. Osim toga, u radu se govori o povratku informburovskih emigranata u Jugoslaviju te procesima i posljedicama njihove repatrijacije i društvene rehabilitacije.

Ključne riječi: Informburo, emigracija, Sovjetski Savez, Bugarska, Jugoslavija, repatrijacija

Uvod

Izlaskom Rezolucije Informburoa, 28. lipnja 1948. godine, započeo je sukob koji će se prometnuti u jedan od najvažnijih hladnoratovskih događaja te označiti niz „unutarpartijskih“ sukoba u međunarodnom komunističkom pokretu, što će se nastaviti u narednim desetljećima. Raskid Sovjetskog Saveza Socijalističkih Republika (SSSR) s Jugoslavijom dogodio se tamo gdje se najmanje očekivao s obzirom na činjenicu da je upravo rukovodstvo Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) bilo najvjernija i najdosljednija sekcija unutar međunarodnog radničkog i komunističkog pokreta. Niti jedna zemlja istočnog lagersa (Čehoslovačka, Bugarska, Mađarska, Poljska i dr.) nije bila dogmatičnija i beskompromisnija od Jugoslavije u provođenju svih staljinističkih modela iz SSSR-a. Akcijski programi eliminacije političke opozicije u Jugoslaviji, praćeni nacionalizacijom i kolektivizacijom te obračunima s nacističkim kolaborantima i „narodnim neprijateljima“, bili su u kratkom roku radikalno provedeni, počevši i završivši mnogo ranije od ostatka zemalja „lagersa“. Ipak, „partijska kritika“ moskovskog centra nije zaobišla jugoslavenske angažmane pri pomoći grčkim komunistima u građanskom ratu, zatim koketiranje Tita i Dimitrova oko stvaranja Balkanske federacije, pa sve veći jugoslavenski utjecaj u Albaniji,

kao i čvrst stav Jugoslavije prema pitanju Trsta. Rezolucija Informbiroa, tada krovne organizacije međunarodnoga komunističkog pokreta, imala je za cilj slomiti jugoslavensku herezu, postaviti novo rukovodstvo KPJ te učvrstiti staljinističku hegemoniju nad Istočnom Europom. Jugoslavenski otpor, uvelike utemeljen na pobjedničkoj ulozi partizanskog pokreta 1941-1945. godine, usmjerio je zemlju u oštar sukob i na vanjskom i na unutrašnjem političkom planu. Oštra represija nad stvarnim i imaginarnim ibeovcima evidentirala se na više od 16.000 uhapšenih i kažnjenih osoba, stvaranju logora poput Golog otoka, sv. Grgura i drugih kaznionica, te općoj društvenoj mobilizaciji pri prevladavanju pritiska SSSR-a i zemalja lagera. Članstvo KPJ u kratkom je roku bilo stavljeno pred izbor: ili Tito ili Staljin! Bio je to izbor koji će mnogima kasnije obilježiti sudbine. Ovaj rad bavit će se onima koji su vjernost „crvenom Rimu“ odlučili iskazati bijegom ili ostankom u socijalističkim zemljama, gdje su osobnim, političkim, propagandnim, vojnim ili drugim angažmanom dali svoj obol pokušaju smjenjivanju Josipa Broza Tita i rukovodstva KPJ. Ovdje se ne analiziraju pojedinačne sudbine i djelovanje ibeovskih emigranata, već se razmatraju opće karakteristike, motivi i posljedice njihova djelovanja. Uz to, analiziraju se neki problemi, po viđenju Službe državne sigurnosti/bezbjednosti, s kojima se poredak suočavao pri integraciji ibeovaca povratnika u jugoslavensko društvo.

Motivi, brojnost i djelovanje informbiroovske emigracije

Nesumnjivo, Moskva nikada nije imala viziju kako će otpor KPJ biti toliko dugotrajan, žilav i na koncu – uspješan. Dotadašnja iskustva suzbijanja bilo kakve političke ili druge opozicije uvjerila su Josifa Visarionoviča Staljina da će i jugoslavenski otpor biti učinkovito suzbijen. Upravo zato nije postojao (bar ne u početku sukoba) nikakav plan za svrgavanje Tita i rukovodstva KPJ osim onoga koji se oslanjao na neosporni autoritet Staljina u komunističkom pokretu. Staljinova procjena, koja se pokazala krivom, temeljila se na uvjerenju da je njegova karizma dovoljna da sruši kult Tita, koji se utemeljio u narodnooslobodilačkom ratu i to uglavnom na politici borbe protiv okupatora, a ne komunističkoj ideologiji, koja je kao konkretna praktična politička ideja za vrijeme rata uglavnom bila u drugom planu. Ipak, rascjep unutar partijskog članstva KPJ nakon izlaska Rezolucije Informbiroa bio je dramatičan, o čemu jasno svjedoče brojke. Uhapšeno je i kažnjeno 16.288 osoba,¹ iz

1 Radovan Radonjić, *Izgubljena orijentacija*, Beograd 1985, 78.

Partije je u razdoblju 1948-1955. godine izbačeno preko 308.000 ljudi,² dok se u emigraciji u socijalističkim zemljama tijekom sukoba (i poslije) našlo 4928 osoba.³

Budući da kominformizam,⁴ kao politička platforma, nije imao konkretan program, jednako tako ibeovci nisu imali jedno političko vodstvo. Koliko je bilo ibeovaca, toliko je bilo i utjecaja i partikularnih težnji pojedinaca kojima je Rezolucija Informbiroa omogućila izjašnjavanje njihova najčešće političkog nezadovoljstva.⁵

Zbog naravi početnog Staljinova pritiska, informbiroovska opozicija u Jugoslaviji uvijek je ovisila o akciji i impulsu iz Moskve, a ne o sebi samoj. Koliko zbog učinkovite i represivne akcije tadašnje UDB-e, te koliko zbog njihove relativne malobrojnosti, ibeovci u Jugoslaviji nikada nisu razvili mogućnost otvorene, učinkovite konfrontacije režimu, iako su konkretni i ozbiljni pokušaji postojali. Kada se danas gleda, pristajanje uz Staljina, a ne uz Tita, bila je razboritija politička odluka jer se teško moglo očekivati da će Tito i rukovodstvo KPJ uspjeti prebroditi pritisak Moskve. Oni koji su podržali Staljina u Jugoslaviji bili su jednako uvjereni u uspjeh svrgavanja Tita kao i oni koji su to namjeravali činiti izvan zemlje. U tome, djelomično, treba tražiti i uzroke ostajanja onih osoba koje su se zatekle u socijalističkim zemljama u vrijeme izlaska Rezolucije. Osim uobičajenih pretpostavki o uspjehu Staljinova pritiska i vjere u ideološku dimenziju staljinizma, pojedinci su za odlazak ili ostanak u emigraciji imali osobne i ne uvijek ideološke motive. Dokumenti SDS-a pokazuju kako su karijerizam i osobne ambicije onih koji su ostali ili otišli u socijalističke zemlje bili vrlo jak motiv emigracije.⁶ Važan uzrok odlaska u emigraciju bila je i pripadnost nekoj nacionalnoj manjini jer su se pripadnici tih manjina (najčešće su to bili Rusi, Česi, Mađari, a najviše Bugari) osjetili izloženima političkom pritisku i pozornosti jugoslavenskih tajnih službi kao potencijalni protudržavni elementi, što je sasvim uobičajena praksa u povijesti.

Zov matičnih domovina (Čehoslovačke, Poljske, Mađarske, Bugarske, SSSR-a i dr.), usporedno s podrškom staljinističkoj ideologiji, bili su motiv odlaska za čak

2 Brojka se ne odnosi samo na isključenja zbog informbiroovske djelatnosti, nego ukazuje i na promjene u broju članstva u Partiji. Ivo Banac, *Sa Staljinom protiv Tita*, Zagreb 1990, 149. Za razmjere partijskog kažnjavanja u Hrvatskoj u vrijeme Informbiroa vidi: Berislav Jandrić, *Hrvatska pod crvenom zvijezdom*, Zagreb 2005, 280, 283-284, 307, 313-323.

3 Hrvatski državni arhiv (Zagreb) [dalje: HAD], RSUP SRH SDS INFORMBIRO fond (1561), elaborat „Pregled bivših osuđenih i kažnjanih pristalica informbiroa“. Osnovne brojke o broju emigranata, zemljama u kojima su boravili, o tome koliko je ljudi umrlo u emigraciji i koliko ih je ostalo prvi je iznio Dragan Marković u knjizi *Istina o Golom otoku*, Beograd 1987, 52, 56, 59, očito na temelju izvornih dokumenata. Međutim, zaustavio se samo na tim brojkama i informacijama ne iznoseći druge pojedinosti koje će biti obrađene u ovom radu.

4 Martin Previšić, Informbiro križevačkog kotara od 1948. do 1958. godine, *Cris – časopis Povijesnog društva Križevci*, god. IX, br. 1, 2009, str. 104-115.

5 Usp. Banac, *Sa Staljinom protiv Tita*, 210.

6 „Karijerizam i ambicije imali su često važniju ulogu nego slepo poverenje u navode Rezolucije.“ HDA, fond 1561 – Informbiro, elaborat „Pregled bivših osuđenih i kažnjanih pristalica informbiroa“, str. 31.

40% ukupnog broja ibeovskih emigranata iz Jugoslavije.⁷ Sudjelovanje u kvislinškim i okupatorskim trupama navodi se također kao jedan od uzroka emigracije jer su se ti pojedinci nadali boljem položaju u društvu nego što su ga imali u Jugoslaviji. U ratnim okolnostima priliku za djelovanje nalazili su kriminalci svih vrsta, pa i dokumenti navode da su mnogi pojedinci (njih 145) prije bijega „izvršili razne delikte – ubistva, provale, krađe, pljačke, (...) šverc, špekulacije“.⁸ Navodi se također da je najveći broj emigranata otišao s pograničnih područja.⁹ Ibeovska emigracija formirala se od osoba koje su radile u ambasadama ili konzulatima u socijalističkim zemljama, potom od pitomaca, studenata i učenika koji su bili u sovjetskim vojnim i civilnim školama te su tamo i ostali, kao i od građana Jugoslavije koji su se nastanili u tim zemljama prije izlaska Rezolucije Informbiroa te osoba koje su zbog političkih ili bilo kojih drugih razloga pobjegle iz Jugoslavije.¹⁰

Od početka sukoba sa Informbiroom pa sve do trenutka nastanka dokumenata (1964. godine), u emigraciji se nalazilo 4928 ljudi.¹¹ U vrijeme izlaska Rezolucije Informbiroa u emigraciji je ostalo oko tisuću ljudi koji su već živjeli na području socijalističkih zemlja i tisuću i pol osoba koje su se školovale na raznim vojnim učilištima ili su imale neke dužnosti.¹² Iz Jugoslavije je nakon izlaska Rezolucije Informbiroa emigriralo oko 2400 ljudi.

7 Oko 1971 osoba ibeovske emigracije bili su pripadnici neke od nacionalnih manjina u Jugoslaviji. Isto.

8 Od 145 kriminalaca u Albaniju je pobjeglo 61, Rumunjsku 16, Mađarsku 56 i Bugarsku 12. Isto, 31.

9 Radi usporedbe: kada se kompariraju odlasci u emigraciju (u razdoblju sukoba s Informbiroom) s područja kotara Slavonski Brod i s područja kotara Virovitica (koji je graničio s Mađarskom), uočava se da je u emigraciju s područja Slavanskog Broda pobjeglo oko 3% ukupnog broja ibeovaca kotara dok je s područja kotara Virovitice pobjeglo 19% ukupnog broja ibeovaca tog kotara. HDA, fond 1561 – Informbiro, elaborat „Rekonstrukcija neprijateljske djelatnosti po Informbirou sa kotara Sl. Brod“; elaborat „Rekonstrukcija aktivnosti lica, koja su neprijateljski djelovala na liniji Informbiroa na terenu kotara Sisak“.

10 HDA, fond 1561 – Informbiro, elaborat „Pregled bivših osuđivanih i kažnjavanih pristalica informbiroa“, str. 31.

11 Isto. Usp. Dragan Marković, *Istina o Golom otoku*, str. 56.

12 Dragan Marković, *Istina o Golom otoku*, 358.

Tablica 1. Broj IB emigranata po zemljama¹³

Zemlja	Emigriralo	Preminuli u emigraciji	Vratilo se u zemlju	Nalazi se u emigraciji
SSSR	718	6	282	430
Bugarska	1705	27	378	1300
Albanija	1340	55	305	980
Mađarska	455	84	136	235
Rumunjska	497	2	205	290
ČSSR	189	3	26	160
Poljska	24	2	4	18
Ukupno	4928	179	1336	3413

Dvije zemlje u kojima se nalazilo najviše emigranata (Bugarska i Albanija), bile su baš one dvije susjedne države s kojima je Jugoslavija pokušala ostvariti najprisnije (čak do ujedinjenja) odnose. Uzroke odlaska velikog broja emigranata u spomenute dvije zemlje nužno je ukratko objasniti. Ideja od raznim formama ujedinjenja Jugoslavije i Bugarske seže do pred kraj 1944. godine, kada je Staljin forsirao dvojnju federaciju ove dvije zemlje, odbacujući pritom jugoslavensko alternativno rješenje (koje je naišlo na podijeljene reakcije u bugarskom rukovodstvu KP) o sedmeročlanoj federaciji gdje bi Bugarska bila jedna od republika.¹⁴ Dvije godine kasnije, 1947, potpisan je niz sporazuma koji su imali za cilj što veće zbližavanje i suradnju dviju zemalja, rješavajući pritom kamen spoticanja, tj. pitanje nacionalnih manjina i stava prema gorućim nacionalnim problemima (Makedonija, tj. Pirinska Makedonija). I Bugarska i Jugoslavija pravile su „račun bez krčmara“, te su isprovocirale sovjetsko nezadovoljstvo samostalnom vanjskom (balkanskom) politikom. U pozadini je bilo pitanje građanskog rata u Grčkoj koji je ozbiljno narušavao savezničke odnose i interesne podjele između SSSR-a i Velike Britanije odnosno Sjedinjenih Američkih Država.

Jugoslavenska vanjska politika, koja je predviđala i ostvarivala konkretnu vojnu pomoć grčkim komunističkim partizanima, oslanjala se na geografski položaj i značaj Albanije, koja je trebala biti baza eventualne vojne intervencije. Jugoslavija je, jednako tako, imala jasnu viziju hegemoniziranja Albanije, koje je već bilo ostvareno preko niza gospodarskih ugovora, a uživala je i podršku važnih kadrova u politbirou albanske KP.¹⁵ Kada je Rezolucija Informbiroa ekskomunicirala Jugo-

13 HDA, fond 1561 – Informbiro, elaborat „Pregled bivših osuđivanih i kažnjvanih pristalica informbiroa“, str. 30.

14 Ivo Banac, *Sa Staljinom protiv Tita*, 48; Usp. Milovan Đilas, *Vlast i pobuna*, Zagreb 2009, 201-207; Branislav Kovačević, *Đilas heroj-antiheroj*, Podgorica 2006, 150.

15 Projugoslavenski kadrovi u KP Albanije bili su ministar unutrašnjih poslova Koci Xoxe, Pandi Kristo, Kristo Temelko, Tuk Jakova i Bedrija Spahuia. Ivo Banac, *Sa Staljinom protiv Tita*, 50.

slaviju iz komunističkog svijeta, onda je ujedno eliminirala sve stvarne i imaginarne projugoslavenske elemente iz partija socijalističkih zemalja, a naročito iz albanske.¹⁶ One lagerske zemlje koje su imale najveći partijski projugoslavenski kadar prije IB-a bile su najdosljedniji protivnici Jugoslavije nakon njega. U tome leže uzroci velikog broja emigranata baš u ove dvije zemlje, uz napomenu da je Albanija bila cilj velikog broja emigranata zbog svoga ideološkog dogmatizma i neprijateljstva prema Jugoslaviji, dok je Bugarska, između ostalog, primila velik broj pripadnika svoje nacije (1016),¹⁷ inače brojne u Makedoniji i pograničnim dijelovima Srbije.

Najviše osoba emigriralo je iz Jugoslavije u susjedne zemlje (Mađarsku, Rumunjsku, Albaniju i Bugarsku), čak 3997 ili 81%.¹⁸ Te su brojke očekivane jer su, iz praktičnih razloga, susjedne zemlje bile najbolje rješenje za emigraciju, ne zanemarujući činjenicu da je ibeovska emigracija očekivala brz povratak u Jugoslaviju, mirnim ili vojnim putem. Kao što je ranije navedeno, pod osobitim pritiskom našle su se manjinske skupine koje su emigrirale zbog političkih ili zbog emotivnih razloga. Čak 1699¹⁹ osoba pripadnika mađarske, albanske ili bugarske manjine, emigriralo je u svoje matične države.²⁰ U emigraciji, u Sovjetskom Savezu boravilo je 718 osoba. Uglavnom su bili na školovanju (vojnom ili civilnom), a odlučili su se na ostanak u SSSR-u nakon izlaska Rezolucije Informbiroa.²¹ U emigraciji je umrlo 179 osoba. Povratnici u Jugoslaviju i motivi onih koji su ostali bit će zasebno obrađeni.

Uloga i djelovanje IB emigracije

Staljinova ideja svrgavanja tadašnjeg rukovodstva KPJ oslanjala se na njegov vlastiti autoritet te brojnost, kako je to u Rezoluciji Informbiroa rečeno, „zdravih snaga“. Pristalice Rezolucije u zemlji, zajedno s onima u emigraciji, trebali su postati

16 Vidi antititoističke procese u Albaniji, Čehoslovačkoj, Rumunjskoj, Mađarskoj. Ivo Banac, *Sa Staljinom protiv Tita*, 130-133; Archie Brown, *Rise and fall of Communism*, New York 2009, 170, 213-215; Savo Kržavac i Dragan Marković, *Informbiro – šta je to?*, Beograd 1976, 199-221.

17 Dragan Marković, *Josip Broz i Goli otok*, Beograd 1990, 361.

18 HDA, fond 1561 – Informbiro, elaborat „Pregled bivših osuđenih i kažnjanih pristalica informbiroa“, str. 30.

19 Dragan Marković, *Istina o Golom otoku*, 59.

20 Paradoksalno, sovjetska je vlada 18. kolovoza 1949. službeno protestirala zbog hapšenja belogardejskih emigranata (među kojima su mnogi bili špijuni NKVD-a), istih onih s kojima se boljševička revolucija nemilosrdno obračunala tridesetak godina ranije. Usp. Ivo Banac, *Sa Staljinom protiv Tita*, 130.

21 U SSSR-u se prije izlaska Rezolucije Informbiroa školovalo preko 6000 jugoslavenskih oficira, od čega 17 generala. Od toga se 564 oficira odlučilo na ostanak u SSSR-u. Usp. Dragan Marković, *Istina o Golom otoku*, 354. Ipak, partijski biograf i autor službene povijesti sukoba s IB-om Radovan Radonjić u svojoj knjizi iznosi malo drugačije brojke. On navodi da je oko 3500 oficira bilo u SSSR-u na obrazovanju, od kojih je 487 tamo i ostalo. Uz to, navodi i 2767 učenika koji su se školovali u Čehoslovačkoj. Radovan Radonjić, *Izgubljena orijentacija*, 50.

„kraljeznica“ nove KPJ, očišćene od svih krivovjernih, na čelu s Titom. Stoga ne čudi da je organiziranje brojnih „jugoslavenskih komunističkih“ političkih struktura u socijalističkim zemljama, naročito u SSSR-u, imalo za cilj stvaranje paralelnog političkog života, po načelu vlade u egzilu. Ipak, tako čvrsta struktura nije postojala (npr. nova paralelna KPJ ili izbjeglička vlada), jer sam Staljin, iznenađen otporom i odlučnošću jugoslavenskih komunista, nije imao alternativno političko rješenje za rušenje rukovodstva KPJ od onoga inicijalnog.²² Lutanje u pristupu prema jugoslavenskim hereticima kretalo se u rasponu možebitne vojne intervencije, pa do diverzantskih akcija, ekonomskog pritiska, da bi na kraju Staljinova smrt početkom 1953. prekinula bilo kakav konkretni plan akcije prema Jugoslaviji. Nepostojanje konkretnog plana rušenja KPJ odrazilo se i na pristup prema emigrantima i njihovoj ulozi u sukobu s Jugoslavijom i postojanju više informbiroovskih emigrantskih centara. Uostalom, emigranti nikada nisu imali nikakvu aktivnu idejnu i političku ulogu, sve je bilo u rukama Moskve.

Praktična politička djelatnost informbiroovske emigracije rukovođena je iz Koordinacionog centra u Moskvi, koji je imao za funkciju rukovođenje cjelokupnim političkim radom te emigracije.²³ Rijetko su postojala jasna rukovodstva ili, još manje, isprofilirani pojedinci koji bi rukovodili radom političkih organizacija ovog tipa. Nekoliko je razloga: neuspjeh brzog i masovnog prevrata u KPJ koji je trebao postaviti na čelo Partije stare boljševike Andriju Hebranga i Sretena Žujovića, glavne kandidate za rukovođeće položaje u KPJ; smrt i neuspjeh bijega Arse Jovanovića, načelnika generalštaba Jugoslavenske armije te hapšenje generala Branka Petričevića i pukovnika Vlade Dapčevića; nepostojanje istaknutih ličnosti, pristalica Rezolucije Informbiroa oko kojih bi se mogla okupljati emigracija.²⁴ Zato ne čudi podatak u izvornim dokumentima da je kroz rukovodstva emigracije „zbog konstantnog [međusobnog] trvenja“²⁵ u kratkom roku prošlo preko 150 emigranata, dok se u stalnom rukovodstvu nalazilo 48 osoba.²⁶ Mnogi od tih tzv. rukovodilaca sudjelovali su na partijskim kongresima u socijalističkim zemljama kao „predstavnici Jugoslavije“.²⁷

22 Postoje indicije da je pokušaj bijega Arse Jovanovića, Vlade Dapčevića i Branka Petričevića u ljeto 1948. godine bio u uskoj vezi s formiranjem jugoslavenske vlade u izbjeglištvu. Smrću Jovanovića i hapšenjem Dapčevića i Petričevića, uz pritvaranje Žujovića i Hebranga ranije iste godine, Sovjeti više nisu imali markantnih ličnosti među pristalicama Informbiroa u Jugoslaviji koje bi i na simboličkoj i na političkoj razini mogle predstavljati vladu, pa su taj plan napustili. Ivo Banac, *Sa Staljinom protiv Tita*, 130.

23 HDA, fond 1561 – Informbiro, elaborat „Pregled bivših osuđenih i kažnjanih pristalica informbiroa“, str. 31.

24 Na koncu uloga vođe ibeovske emigracije pripala je general-majoru Peri Popivodi, bratu narodnog heroja i člana CK Krste Popivode, koji je pobjegao u Bukurešt nakon izlaska Rezolucije Informbiroa 1948. godine.

25 HDA, fond 1561 – Informbiro, elaborat „Pregled bivših osuđenih i kažnjanih pristalica informbiroa“, 31.

26 Isto, 32.

27 Isto.

Emigracija se bavila ili političko-propagandnim ili špijunsko-diverzantskim radom.²⁸ Uključivanje u političku djelatnost u socijalističkim zemljama podrazumijevalo je participiranje u omladinskim, sindikalnim i sportskim organizacijama, društvima prijateljstva sa SSSR-om i drugim zemljama, članstvu u komunističkim partijama tih zemalja (manji broj), radu u manjinskim organizacijama (naročito u Mađarskoj, Rumunjskoj i Bugarskoj) i njihovim kulturnim ustanovama, u sovjetskoj vojsci (bivši oficiri Jugoslavenske armije) te u omladinskoj radnoj brigadi koja je radila na izgradnji tvornica.²⁹

Propagandni sektor djelovao je preko štampanja emigrantskih listova i letaka ibeovskog karaktera te djelovanja radio-stanica koje su emitirale antijugoslavenski sadržaj.³⁰ Ibeovska emigracija štampala je 9 listova³¹ sa zajedničkom tiražom od 50.000 komada.³² Dokumenti navode podatak da je u uredništvima tih listova radilo 72 emigranta, uz obvezu da je „skoro svaki emigrant bio dužan da napiše jedan antijugoslavenski članak“.³³ U Jugoslaviju je raznim kanalima ubacivano i do 5000 kg ilegalnog materijala.³⁴ Na radio stanicama, koje su emitirale emisije ili čitav program (radio-stanica Slobodna Jugoslavija) antijugoslavenskog sadržaja, radilo je 74 emigranta.³⁵ Djelovalo je još 98 propagandnih centara smještenih u svim socijalističkim zemljama, u kojima su djelovala 402 rukovodioca iz ibeovske emigracije.³⁶

U diverzantskim akcijama sudjelovalo je 713 emigranata, koji su ilegalno ubačeni u Jugoslaviju. Međutim, ta je tema detaljno obrađena u dosadašnjoj literaturi pa ovdje neće biti posebno analizirana.³⁷

28 Isto. Usp. Ivo Banac, *Sa Staljinom protiv Tita*, 212.

29 HDA, fond 1561 – Informbiro, elaborat „Pregled bivših osuđivanih i kažnjavanih pristalica informbiroa“, 31.

30 Za uvid u djelovanje ibeovskog radija u emigraciji kao i djelatnost jugoslavenskih emigranata u tom segmentu vidi: Dragoslav Simić i Milan Petović, *Dražesni KGB javi se – Radio „Slobodna Jugoslavija“ iz Bukurešta izvještava*, Beograd 2009, 59-70.

31 Za detaljne podatke o mjestima izlaženja, tiražima i karakteru listova vidi: Ivo Banac, *Sa Staljinom protiv Tita*, 212-213; Radovan Radonjić, *Izgubljena orijentacija*, 101-103.

32 HDA, fond 1561 – Informbiro, elaborat „Pregled bivših osuđivanih i kažnjavanih pristalica informbiroa“, 32.

33 Isto.

34 Isto. Za ilustraciju: Preko luke Sisak u razdoblju 1949-1952. ibeovska je emigracija pokušala ubaciti preko 5000 primjeraka emigrantskih novina i propagandnih letaka. HDA, fond 1561 – Informbiro, elaborat „Rekonstrukcija aktivnosti lica, koja su neprijateljski djelovala na liniji Informbiroa na terenu kotara Sisak“.

35 HDA, fond 1561 – Informbiro, elaborat „Pregled bivših osuđivanih i kažnjavanih pristalica informbiroa“, 32.

36 Radovan Radonjić, *Izgubljena orijentacija*, 101.

37 HDA, fond 1561 – Informbiro, elaborat „Pregled bivših osuđivanih i kažnjavanih pristalica informbiroa“, 32. Usp. Ivo Banac, *Sa Staljinom protiv Tita*, 215-217; Dragan Marković, *Istina o Golom otoku*, 661-662; Radovan Radonjić, *Izgubljena orijentacija*, 104-105.

Informbiroovska emigracija nakon normalizacije odnosa (1953-1964)

Smrću Staljina u ožujku 1953. godine prestaje faza najoštrijeg pritiska na Jugoslaviju od strane SSSR-a i ostalih socijalističkih zemalja. Vrh Komunističke partije Sovjetskog Saveza zapao je niz dinastičkih borbi oko Staljinovog nasljednika, iz kojih je Nikita Sergejevič Hruščov isplivao kao novi vođa međunarodnog radničkog i komunističkog pokreta. Njegovim posjetom Beogradu i potpisivanjem Beogradske deklaracije u lipnju 1955. godine, formaliziran je proces normalizacije odnosa između SSSR-a i Jugoslavije. Jugoslavija je iz sukoba izašla kao pobjednik. Ova činjenica izrazito se negativno odrazila na moral i političku aktivnost informbiroovske emigracije gdje je „...prestala otvorena neprijateljska delatnost (...) i u njenim [emigracijskim] redovima nastaje proces diferencijacije.“³⁸ Intenzitet i karakter ibeovske emigrantske djelatnosti uvijek je ovisio od politike Moskve, odnosno o glavnim linijama sovjetske vanjske politike. Nakon normalizacije odnosa (do 1956) šokirani i razočarani ibeovski emigranti, sukladno novim odnosima Jugoslavije i SSSR-a, dijele se na:

- izrazito neprijateljski raspoložene emigrante, koji nastavljaju s aktivnom antijugoslavenskom djelatnošću u obliku pojačanog propagandnog djelovanja i kampanje protiv repatrijacije;³⁹

- grupaciju emigranata koji su se politički pasivizirali i još uvijek se ne namjeravaju vratiti u Jugoslaviju zbog različitih razloga (strah od odgovornosti nakon povratka u zemlju, obiteljski razlozi i dr.);⁴⁰

- „pozitivne“ emigrante koji se odlučuju za povratak u Jugoslaviju i koji odobravaju politiku Jugoslavije. Ukupno 1026 osoba vratilo se do kraja 1957. godine (oni koji su zahtjev za povratak predali do kraja 1956).⁴¹

U ovom razdoblju prestaju diverzantske i špijunske aktivnosti informbiroovske emigracije (izuzev Albanije) i dolazi do raspuštanja većine emigrantskih organizacija, ukidanja velikog broja listova i gašenja emisija te radio-stanica koje su emitirale antijugoslavenski program.

Normalizacijom odnosa između lagerskih zemalja i Jugoslavije dolazi do zahlađenja odnosa i pomoći tih zemalja prema ibeovskoj emigraciji, međutim, većina njih i dalje pasivno radi na očuvanju nekih emigrantskih grupa ili pojedinaca zbog možebitnih budućih sukoba s Jugoslavijom (koji su stvarno i uslijedili). Uostalom, stav SSSR-a prema emigrantima bio je da su oni „internacionalisti koji su ostankom

38 HDA, fond 1561 – Informbiro, elaborat „Pregled bivših osuđenih i kažnjanih pristalica informbiroa“, 32.

39 Isto, 33.

40 Isto.

41 Isto.

u SSSR-u 1948. godine izvršili svoj internacionalistički dug⁴². Tako je SSSR *de facto* javno ukinuo formalne ibeovske emigrantske strukture, ali je prikriveno podržavao emigrante dajući im dobra radna mjesta, stipendije za školovanje, priznajući činove iz JA, rješavajući njihova stambena pitanja itd. Ova činjenica tumači da rukovodstvo SSSR-a nije imalo jasnu politiku o dosezima i krajnjim dometima detanta s Jugoslavijom. Politika Jugoslavije prema ibeovskoj emigraciji svodila se na inzistiranje na repatrijaciji emigranata koji su se namjeravali vratiti u Jugoslaviju te ustrajavanju na eliminaciji „negativnih“ emigranata iz institucija jugoslavenskih nacionalnih manjina i onih čija je djelatnost vezana za međunarodne odnose.⁴³

Kao što je rečeno, odnosi između Jugoslavije i SSSR-a, kao i opća klima u europskim i svjetskim političkim odnosima određivali su aktivnost i ulogu emigranata koju im je namijenio SSSR. Nakon razdoblja normalizacije, do pogoršanja odnosa između Jugoslavije i SSSR-a dolazi ponovo nakon izbijanja Mađarske revolucije 1956,⁴⁴ jugoslavenskim odbijanjem potpisivanja Deklaracije 12 radničkih partija 1957. godine te donošenjem novog programa SKJ na VII. kongresu 1958. godine.⁴⁵ Hruščovljeva intencija vraćanja Jugoslavije u lager nije dala očekivane rezultate, što više, Jugoslavija je sve čvršće utvrđivala svoju „nesvrstanu“ poziciju. U razdoblju pogoršanja odnosa, od 1956. do 1962. godine, dogmatski centar (Albanija, Kina) zajedno s ostalim zemljama istočnog lagera kreću u novu kampanju protiv „jugoslavenskog revizionizma“ koja rezultira ponovnom političkom aktivacijom jugoslavenskih ibeovskih emigranata. Ipak, antijugoslavenska emigrantska aktivnost zadržava se samo na povezivanju informbiroovske emigracije u svim zemljama lagera i aktivnoj propagandnoj djelatnosti. Hruščov više nije htio ponavljati dogmatske greške iz prošlosti, pa je odustao od ponovnog krajnjeg zaoštavanja odnosa s Jugoslavijom, posebice imajući novi slijed problema pred sobom: rascjep s Kinom i Albanijom. Najveći naponi s najvišeg nivoa vlasti⁴⁶ bili su usmjereni prema obeshrabrivanju i stopiranju povratka emigranata u Jugoslaviju. Tome je pridonio strah od propagandnog kontraučinka emigranata povratnika koji bi ili svjedočili o svojoj ulozi u anti-jugoslavenskim djelatnostima ili o životu u „zemlji Oktobra“. Zbog toga su u ovom razdoblju repatriirane samo 132 osobe.⁴⁷ Jugoslavija je odgovorila obustavom repar-

42 Isto.

43 „Pitanje repatrijacije formalizirano je u šestoj točki Beogradske deklaracije gdje je apostrofirano da pojedinci imaju pravo slobodnog izbora na povratak ili ostanak u zemlji koju žele te da jednako tako imaju pravo zadržavanja državljanstva jedne ili druge strane.“ Tomislav Badovinac (ur.), *Dokumenti o razlazu sa staljinizmom*, Zagreb 2009, 120.

44 Najtvrdi ibeovski emigranti sudjelovali su na strani gušenja revolucije ulazeći „masovno u odrede policije i jedinice armije kao rukovodeći kadar“. HDA, fond 1561 – Informbiro, elaborat „Pregled bivših osuđenih i kažnjanih pristalica informbiroa“, 25.

45 Vidi: Zvonko Štaubringer, *Ne staljinizmu*, Zagreb 1980, 187-194.

46 „Pojedini CK KP IB zemalja preko bivših rukovodilaca emigracije daju direktive da ne treba tražiti repatrijaciju, pošto nesuglasice još postoje.“ HDA, fond 1561 – Informbiro, elaborat „Pregled bivših osuđenih i kažnjanih pristalica Informbiroa“, 34.

47 Isto.

tijacije (1958) te pokretanjem krivičnog postupka protiv 1157 emigranata koje se teretilo za neprijateljsko djelovanje putem pisama i pošiljki neprijateljskog sadržaja.⁴⁸

Početak rascjepa s utvrdom staljinističkog dogmatizma Kinom te njihovim satelitom Albanijom usmjerio je odnose SSSR-a i Jugoslavije u mirnije vode, što je značilo novo političko neutraliziranje već sve benignije ibeovske emigracije. Veliki značaj imao je Zakon o amnestiji iz 1962. godine koji je dodatno pridonio tome da „većina emigranata usvaja politiku normalizacije odnosa SFRJ-SSSR“.⁴⁹ Zemlje lagera, a posebice SSSR, više ne pružaju javnu podršku, osim u slučajevima emigranata već etabliranih u razne vojno-političke organizacije, što izaziva negodovanje Službe državne sigurnosti.⁵⁰ U ovom trenutku (1962-1964) sa „kineskih“, odnosno staljinističkih pozicija, neprijateljski nastupa 162 emigranta, dok oko 200 osoba oscilira u svom neprijateljskom stavu prema Jugoslaviji.⁵¹ Obje ove grupe emigranata čine oni pojedinci koji su svoje političko nezadovoljstvo iskazivali najradikalnijim oblicima antijugoslavenske djelatnosti (diverzije, špijuniranje itd.). Službenici SDS-a smatrali su da će kroz vrijeme sve više pojedinaca napuštati antijugoslavenske pozicije te da će zahtijevati repatrijaciju. Tome je, osim Zakona o amnestiji, pridonosio i sve liberalniji stav unutar jugoslavenskog rukovodstva prema ibeovskoj emigraciji, gdje se dopuštaju rodbinski posjeti u zemlje lagera, ali i posjete emigranata u Jugoslaviju, što za posljedicu ima, po uvjerenju SDS-a, mnogo bolji stav prema rukovodstvu SKJ i zemlji uopće. Nadalje, „jednom manjem broju emigranata izdati su stalni pasoši“,⁵² što također ima za cilj stvaranje slike o Jugoslaviji kao zemlji pogodnoj za povratak. Napori jugoslavenskih vlasti da omogući što veći povratak emigranata rezultirao je i revizijom broja ljudi protiv kojih je pokrenut krivični postupak 1958. godine, tako da je od početnog broja od 1157 osoba, u 1964. godini krivični postupak bio na snazi protiv samo 151 osobe, odnosno da su bili „traženi“ samo najistaknutiji emigranti koji su činili najteža diverzantska djela protiv Jugoslavije.⁵³ Iako će informbiroovska emigracija doživljavati svoje sporadične uspone i buđenja (nakon sovjetske intervencije u Čehoslovačkoj 1968. ili 1971. u Jugoslaviji), ona više nikada neće imati onaj značaj i ulogu koju je imala u doba sukoba Tito-Staljin, a analiza emigrantskog perioda nakon 1964. izlazi iz okvira ove rasprave, koja se fokusira na razdoblje Informbiroa i desetljeće poslije.

48 Isto.

49 Isto, 36.

50 „Tako je poznato da 151 emigrant [staljinist] zauzima odgovorne položaje u raznim političkim, naučnim, propagandnim, društvenim, manjinskim i drugim institucijama koje se bave i problemom Jugoslavije.“ Isto, 37.

51 Isto.

52 Isto.

53 Najviše ekstremnih emigranata, kao što je u radu već opisano, djelovalo je u Albaniji i Bugarskoj (53 i 84 osobe). Isto.

Informburoovski emigranti povratnici i njihova rehabilitacija

U Jugoslaviju se u razdoblju od 1948-1964. godine vratilo ukupno 1336 emigranata koji su iz zemlje otišli po liniji Informburoa.⁵⁴ Po godinama to izgleda ovako:⁵⁵

Godine povratka	Broj emigranata povratnika
1948-1957.	1026
1958-1962.	132
1962-1964.	178
Ukupno 1948-1964.	1336

U razdoblju prije normalizacije odnosa (1955. godine) u zemlju se vratilo 104 povratnika kojima nije suđeno, dok su 144 osobe osuđene (57 špijunaža, 30 dezerterstvo iz Jugoslavenske armije, Narodne milicije ili UDB-e te 57 za ostala krivična djela).⁵⁶ Najviše osoba vratilo se odmah nakon normalizacije odnosa, čak 76% ukupnog broja povratnika. Uzroke treba tražiti na više mjesta. Prvenstvo, one osobe koje se nisu istaknule u ekstremnim oblicima antijugoslavenske djelatnosti vratile su se u zemlju zbog niza ograničavajućih faktora života u zemljama lagera, kao što su lošija zaposlenja, nemogućnost integracije u nova društva, loše materijalne i stambene prilike te niza drugih objektivnih okolnosti. Nadalje, pritisak kojem su bili izloženi emigranti da sudjeluju u agresivnim oblicima antijugoslavenskog djelovanja, jednako tako stvorio je želju za povratkom u domovinu. I na koncu, mnogima su se razbile iluzije dolaskom u SSSR i ostale zemlje lagera – tada su shvatili da je socijalizam u tim zemljama mnogo drukčiji od one romansirane slike koju su imali prije dolaska. Ovi subjektivno-objektivni uzroci odmah nakon normalizacije odnosa SSSR i Jugoslavije trasirali su put velikom broju povratnika.

Zahlađenje odnosa između Jugoslavije i SSSR-a u razdoblju 1958-1962. godine reflektiralo se na mali broj povratnika (132) u zemlju jer su u emigraciji ostali najekstremniji ili oni elementi kojima su životni uvjeti bili dobri pa nisu imali razloga za povratak (npr. oficiri JA koji su dobili činove u sovjetskoj vojsci), a ne treba izostaviti strah od društvenog bojkota koji je utjecao na povratnike. Uz to, kampanja protiv repatrijacije koju su provodili vodeći emigranti uz službenu Moskvu,⁵⁷ utjecali su na mali broj povratnika u Jugoslaviju. Ponovno normaliziranje odnosa između SSSR-a

54 Isto, 30.

55 Isto, 39.

56 Većina je nakon kraćeg izdržavanja kazne pomilovana, a nakon izlaska Zakona o amnestiji samo tri osobe od 144 suđene ostale su u zatvorima. Isto.

57 „Prilikom razgovora partijskih funkcionera u SSSR-u s pojedinim emigrantima koji su podneli molbe za repatrijaciju, pominje se interno pismo CK KPSS o teškoj situaciji povratnika u SFRJ, u cilju sprečavanja repatrijacije.” Isto, 35.

i Jugoslavije te novi rascjep u međunarodnom radničkom i komunističkom pokretu ponovno su otvorili put povratku većeg broja emigranata u zemlju: 178 u samo dvije godine (1962-1964). Kao što je gore naglašeno, tome je pridonijela i politika Jugoslavije koja je nizom mjera stvarala pozitivnu klimu za povratnike (npr. Zakon o amnestiji, omogućavanje posjeta i sl.). Povratnici su izgubili strana državljanstva (oni koji su ga dobili), njihova djeca rođena u inozemstvu također su postala državljani Jugoslavije, dok su žene emigranata (njih je bilo 264), koje su došle s njima, ostale državljanke svojih matičnih zemalja.⁵⁸ Nakon povratka u zemlju „kontakte“ s predstavništvima socijalističkih zemalja održavala su 193 povratnika, iz raznih razloga – od rješavanja tehničkih problema oko dokumenata i preseljenja pa sve do primanja ilegalne štampe ili političkih informacija i instrukcija.⁵⁹

Integracija bivših emigranata u jugoslavensko društvo tekla je sporo i uz očekivane poteškoće. Prvenstveno, kroz čitavu povijest socijalističke Jugoslavije, a posebice u razdoblju koje se ovdje analizira, najveću pozornost (političkog sistema, a time i tajne službe) imali su upravo informbiroovci, ljudi koji su prema gledištu Titova režima izdali domovinu. Svjedočanstva bivših informbiroovaca, kažnjenika Golog otoka, kazuju nam o rigidnom i ponižavajućem odnosu prema njima nakon povratka na slobodu. Možemo onda samo pretpostaviti da je odnos prema emigrantima povratnicima bio barem djelomično sličan, unatoč tvrdnji da se „svi IB povratnici tretiraju potpuno ravnopravno sa ostalim našim građanima“.⁶⁰ Povratnici su bili pod stalnom prismotrom, tako da je vršena evaluacija njihovog političkog držanja, gdje su u *internoj anketi* SDS-a obuhvaćeni trenutni politički stavovi 819 povratnika, od kojih je 7 još uvijek podržavalo čvrste staljinističke političke poglede (Kina-Albanija), dok ih je 63 bilo na političkoj liniji SSSR-a.⁶¹ Kao što je i za očekivati, većina ostalih politički je neutralna i pasivna.

Ukratko treba naglasiti još nekoliko problema oko političke i društvene rehabilitacije emigranata povratnika. Zbog njihova pasivnog političkog držanja, nepovjerenja okoline i na koncu, političkog stava, prijem povratnika u SKJ bio je otežan. Teško se i moglo očekivati da će „izdajnici Partije“ biti dobrodošli u SKJ, a pitanje je koliko bi i oni sami htjeli povratak. Samo 284 povratnika obuhvaćena su internom kategorizacijom SKJ/SDS koja ih je svrstala u jednu od četiri kategorije podobnosti za prijem u SKJ. Kreatori dokumenata tako mali broj analiziranih objašnjavaju lošim kampanjskim radom lokalnih partijskih foruma kada je riječ o evaluaciji ibeovaca povratnika te smatraju da bi anketa trebala obuhvatiti oko 700 ibeovaca emigranata. Samo 41 osoba ima uvjete za prijem u SKJ, od kojih je njih 15 apliciralo za prijem te su vraćeni u članstvo Partije.⁶² Osim manjkavog rada lokalnih partijskih foruma

58 Isto, 40.

59 Isto.

60 Isto, 39.

61 Isto.

62 Osim njih, u SK su primljena još tri emigranta iz drugih kategorija. Isto, 44.

pri evaluaciji i želji za političkom rehabilitacijom emigranata, ovakve brojke govore i slaboj želji povratnika za primitak u SKJ. Osim političke rehabilitacije, povratnici su bili suočeni s nizom egzistencijalnih pitanja kao što su zaposlenje, rješenje stambenog pitanja, nostrifikacije diploma stečenih izvan Jugoslavije, a manji broj imao je pred sobom pitanja priznavanja staža ili mirovine.

Sukladno svojim kvalifikacijama zaposleno je 587 emigranata povratnika, dok je bez ikakvog zaposlenja ostalo 85 osoba.⁶³ Anketa koja je analizirala zaposlenost bivših emigranata nije obuhvatila 37% povratnika (iz nepoznatih razloga) stoga su rezultati manjkavi, a posebno rubrika nezaposleni. Povratnici koji su obuhvaćeni anketom (njih 350), a prije odlaska u emigraciju bili su oficiri, podoficiri, pitomci i vojnici, nakon povratka, što je sasvim logično, nisu više mogli djelovati u vojsci. Oni su se uglavnom zaposlili kao službenici ili su prekvalificirani u srednju ili visoku stručnu spremu te su tako našli zaposlenje. Stanove je dobilo 294 povratnika, dok je bez stana ostalo 195 lica, te su oni predstavljali socijalni problem.⁶⁴ Ostali su se vratili u svoje stanove u kojima su bili prije odlaska ili su se smjestili kod roditelja ili rodbine. Poseban problem predstavljalo je nezadovoljstvo povratnika koji su imali visoke političke i društvene pozicije u emigraciji, pa su očekivali jednake uvjete i pozicije u Jugoslaviji, što iz objektivnih i subjektivnih razloga nije bilo moguće, jer teško je bilo očekivati davanje visokih plaća i pozicija iberovskim emigrantima. U trenutku nastajanja analiziranih dokumenata nije postojao problem davanja mirovina, s obzirom na činjenicu da je većina povratnika bila između 40-45 godina starosti, dok je od 819 analiziranih povratnika u mirovinu otišlo samo 14 osoba.⁶⁵ Treba naglasiti stav SKJ da se svim emigrantima povratnicima, koji su bili borci NOB-a (njih 456), nakon minimalnog radnog staža prizna pravo na „boračku penziju“. Ipak se na taj način držalo do starih boraca uz očite propagandne motive vlasti prema bivšim informbiroovcima.⁶⁶

Problem je predstavljalo i nepriznavanje radnog staža provedenog u emigraciji kao i činjenica da SSSR ne dozvoljava isplatu vojnih mirovina u Jugoslaviji. Tako su i ta dva problema utjecala na odluku o ostanku vojnih lica koja su se etablirala u emigraciji, kao i na materijalnu situaciju onih koji su se vratili, budući da im staž nije bio priznat. Emigranti, njih 819 obuhvaćenih anketom, školovali su se u raznim visokim školama te je njih 512 steklo neku vrstu diplome.⁶⁷ Sve diplome civilnih fakulteta i škola nostrificirane su i ti su pojedinci uključeni u društveni i stručni život sukladan svome obrazovanju. Diplome partijskih i političkih škola, što je i logično, nisu priznate, niti su povratnici to pitanje postavljali. Najveći problem bile

63 Isto.

64 Isto.

65 Isto, 46.

66 Njih 26 bili su nosioci Spomenice 1941. godine, dok su 142 osobe bile uključene u NOB do sredine 1943. godine. Isto, 47

67 Vojne škole je završilo 278, građanske fakultete 94, partijske i druge političke škole 85 te ostale više i srednje škole 55 osoba. Isto, 47.

su nostrifikacije vojnih diploma prema kojima nije postojao jasan politički stav, što je utjecalo na slabu želju za povratkom 190 bivših pripadnika Jugoslavenske armije koji su stekli diplome i dotadašnje pozicije u sovjetskoj vojsci. Naime, većina njih uvjetovala je povratak priznavanjem pozicija i funkcija koje su imali u emigraciji, što je za jugoslavensku stranu u vrijeme nastanka ovih dokumenata bilo i ostalo neprihvatljivo. Onima koji su se vratili, a stekli su u emigraciji vojne diplome (njih 150), one nisu nostrificirane, niti se to službeno moglo učiniti. Zanimljivo, samo nekoliko ih je to i tražilo; čini se da nisu bili svjesni iluzornosti takvog čina.

Zaključak

Od početka sukoba sa SSSR-om 1948. godine u emigraciji se našlo 4928 osoba, koje su se bavile raznim oblicima antijugoslavenske djelatnosti, propagandno-političkom ili špijunsko-diverzantskom aktivnosti. Uzroci odlaska emigranata varirali su, tako da su pojedinci bježali ili ostajali u emigraciji zbog ideoloških, privatnih, nacionalnih (manjine) ili nekih drugih razloga. Dominirali su odlasci u susjedne socijalističke zemlje, što se može objasniti geografskom blizinom, ali i velikim brojem pripadnika nacionalnih manjina (npr. Bugarska) koje su nastanjivale granična područja Jugoslavije. Ti su emigranti očekivali, zajedno sa informbiroovcima u Jugoslaviji, kako će nakon sloma rukovodstva KPJ na čelu s Titom, preuzeti vlast i rukovođenje jugoslavenskom Partijom. Međutim, ovi emigranti nikada nisu bili samostalni politički i akcioni faktor, štoviše, oni su uvijek i u svim pogledima ovisili o stavu Moskve. Nikada nije postojalo jedno jasno organizirano rukovodstvo ili politički vođa emigranata, iako su postojali istureni pojedinci, kao i „koordinacioni centar“ zadužen za organiziranje sveukupne emigrantske djelatnosti. Emigracija je najviše aktivnosti iskazala u štampanju velikog broja emigrantskih novina, te ostalim naporima na propagandnom planu, uz ozbiljnu diverzantsku djelatnost (Albanija). Normalizacijom odnosa između SSSR-a i Jugoslavije stvoreni su uvjeti za povratak 1336 emigranta u zemlju i to najviše neposredno nakon 1955. godine. U emigraciji su ostali oni koji su u socijalističkim zemljama stekli dobre društvene pozicije i materijalne uvjete za život ili oni čiji povratak nije bio moguć zbog istaknute antijugoslavenske djelatnosti. Kako su se mijenjali odnosi SSSR-a i Jugoslavije, takav je bio i stav službene Moskve prema emigraciji, iako podrška emigrantima nikada nije bila kao 1948-1955. godine. Nakon rascjepa s Kinom i Albanijom, SSSR je opet normalizirao odnose s Jugoslavijom te time omogućio povratak novom većem broju emigranata. Uklapanje povratnika u društveno-politički život Jugoslavije za većinu emigranata bio je težak, što zbog općeg nepovjerenja okoline, što zbog njihovih prevelikih i nerealnih očekivanja. Ipak, prema nepotpunim brojkama, većina njih je našla zaposlenje i mjesto za stanovanje te time osigurala elementarne uvjete za život. Čak su im priznati akademski stupnjevi stečeni u emigraciji. Kao što se može

pretpostaviti, integracija emigranata povratnika u politički život (Partiju) nije bila moguća, osim u iznimnim slučajevima. Ograničena liberalizacija jugoslavenskog komunističkog sistema tu je naišla na svoje granice, omogućavajući materijalnu egzistenciju (ponekad i vrlo dobru) bivšim iberovcima, ali ništa više od toga, jer niti jedna politička kontraopcija nije zaokupljala takav oprez i nepovjerenje kao informbiroovci, koji više nikada nisu našli put u politički život sistema u koji su nekad vjerovali.

SUMMARY

Cominform emigration

On the basis of unpublished archive material of the State Security Service (SDS/SDB) this paper analyses the emergence, development as well as the gradually scaling down of the activities of the Cominform Bureau in the period from 1948-1964. The Tito Stalin split caused profound fissures in the Yugoslavian Communist movement, and so due to this, some supporters of Stalin decided to emigrate to the USSR or some other Lager country where various forms of anti-Yugoslavian political propaganda and other activities were extensively carried out. The Yugoslavian Cominform Bureau emigrants also acted in various emigrant centres, pro-Cominform newspapers or in spying and diversionary organisations. With the calming of relations between Yugoslavia and the USSR the subject of the return of Yugoslav Cominform emigrants came into question as well as their legal and social rehabilitation back into the Yugoslavian system.

Keywords: Yugoslavia, Soviet Union, Cominform Bureau, emigration, propaganda